

HET BALTISCHE AVONTUUR VAN GORBACHEV. KEREND TIJ VOOR PERESTROIKA EN GLASNOST?

De afgelopen weken is door Westerse waarnemers uitvoerig gespeculeerd over de politieke implicaties van het harde optreden van de Sovjetrussische strijdkrachten in de Baltische Republieken van de USSR. Veel aandacht is daarbij besteed aan de positie van GORBACHEV, die zelf iedere voorkennis van en elke betrokkenheid bij de gewelddadige excessen in met name Litouwen en Letland ontkend. Afgezien van het feit of deze voorstelling van zaken juist is, lijkt er sprake te zijn van een conservatieve reactie in het Kremlin die gedragen wordt door een schimmige coalitie van behoudende en reactionaire krachten en institutioneel tot uiting komt in een versterkte rol voor het leger, de militie en niet in de laatste plaats het KGB. In hoeverre GORBACHEV slachtoffer of aanvoerder is van deze terugkeer naar gezag en autoriteit kunnen dezelfde waarnemers nauwelijks duidelijk maken.

Een factor die daarbij een complicerende rol speelt is het feit dat de conservatieve geledingen van de CPSU nog steeds over een grote invloed in de gewapende organen van de Sovjet-Unie beschikken. De communicatie van de partijleden of -groepen binnen die organen met de behoudende krachten binnen de partij onttrekt zich goeddeels aan de waarneming door buitenstaanders, maar kan niet volledig zijn ontgaan aan GORBACHEV, die behalve president van de USSR nog steeds secretaris-generaal van de CPSU is. De vraag of GORBACHEV aanvoerder dan wel slachtoffer is van de terugkeer naar 'law-and-order' krijgt tegen de achtergrond van deze dubbelfunctie zelfs een extra dimensie. Als partijleider kan hij zeer wel op de hoogte geweest zijn van een poging tot restauratie van de centrale autoriteiten en op kritieke momenten zelfs initiatieven daartoe hebben gesanctioneerd, terwijl hij zich als staatshoofd de rol van verrastte buitenstaander aanmeet. In deze laatste hoedanigheid heeft hij zich in elk geval naar buiten toe consequent gepresenteerd, hetgeen hem in het Westen toch nog uitzicht op enig politiek krediet lijkt op te leveren.

Wie daarentegen de ontwikkelingen sinds de herfst van 1990 in ogenschouw neemt en niet pas vanaf de excessen in de Baltische Republieken de restauratie van wet en orde als uitgangspunt van analyse neemt, kan al in een relatief veel eerder stadium een verandering in de opstelling van GORBACHEV constateren. Benoemingen en uitspraken van de Unie-president wijzen duidelijk op een teruggrijpen naar zijn autoriteit en een bewuste inschakeling van zijn gewapende organen om de ongewenste nevenverschijnselen van glasnost en perestroika te bestrijden en de controle over het veranderingsproces in de USSR te herwinnen, zodat het einddoel van de hervormingen - de Sovjet-Unie als een moderne grote mogengendheid in het begin van de 21 eeuw - niet in gevaar komt. Tot die nevenverschijnselen moeten dan vooral de ongecontroleerde desintegratie van de Sovjet-economie en de toenemende centrifugale tendenzen in de afzonderlijke republieken worden gerekend. De ontwikkelingen sinds de herfst van 1990 tonen aan dat GORBACHEV er op korte termijn weloverwogen voor gekozen heeft een duidelijke poging te doen om hieraan een einde te maken, ook al betekent dat dat glasnost en perestroika daarvoor op een zijspoor moeten worden gezet.

Vanuit deze optiek is GORBACHEV niet de marionet geworden van een opdoemende dictatuur, die gedragen wordt door leger, politie en KGB, maar heeft hij zelf een bewuste zwenking naar de conservatieve zijde van het politieke spectrum gemaakt. Al in de laatste maanden van 1990 is deze klimaatsverandering waar te nemen met GORBACHEV in een niet te negeren hoofdrol. Zelf heeft hij in die periode zeer actief meegewerkt aan de voorbereiding van de repressie van de Baltische republieken. In het scenario dat zich daarbij al sinds begin januari 1991 (niet pas vanaf medio januari met de incidenten in Litouwen) ontvouwde, heeft hij een actief aandeel gehad, waarbij hij de mogelijkheid van een harde confrontatie zeer wel onder ogen moet hebben gezien. De cohesie tussen de ontwikkelingen in de Baltische staten en de stappen die door het Kremlin in dit verband werden gezet is te evident om nog van toeval te kunnen spreken. De ontkenningen van iedere betrokkenheid van BIZA-minister PUGO, Defensie-minister JAZOV, KGB-voorzitter KRYUCHKOV en GORBACHEV zelf verliezen tegen deze achtergrond iedere geloofwaardigheid.

Overigens kan opgemerkt worden dat het inschakelen van met name het KGB bij het bestrijden van economische sabotage, dat pas na de gebeurtenissen in de Baltische Staten de aandacht van de Westerse media kreeg, ook al in de laatste maanden van 1990 onmiskenbaar waar te nemen is. Het moge dan ook duidelijk zijn dat de repressie van het onafhankelijkheidsstreven van de Balten geen incident op zichzelf is, maar slechts een van symptomen van een terugkeer naar autoriteit en gezag, die op een veel breder terrein zijn beslag krijgt.

Voorals het KGB lijkt van deze klimaatsverandering de vruchten te plukken. In het begin van dit jaar passeerde zijn begroting van 4,9 miljard roebel zonder enig probleem het Sovjetrussische parlement. Een wetsvoorstel die de in de praktijk verworven bevoegdheden van de dienst een juridische onderbouwing geeft, lag het afgelopen jaar onder een spervuur van hervormingsgezinde kritiek, maar zal nu waarschijnlijk vrijwel ongeschonden worden aangenomen. Een en ander zal het Staatscomite in staat stellen in ongereduceerde vorm op basis van een wettelijk mandaat zijn activiteiten voort te zetten. Luitenant-generaal SHEBARSHIN, hoofd van het Eerste Hoofddirectoraat van het KGB, heeft recentelijk in een aantal interviews nog eens aangegeven dat het conspiratieve inlichtingenwerk in het buitenland daarvan nog steeds een van de belangrijkste onderdelen is.